

Stále více připomíná starého **Céline**...

Autorka: Gioconda

Ještě než se **Michel Houellebecq** v polovině devadesátých let proslaví svým románovým debutem **Rozšíření bitevního pole**, zůstane poněkud v pozadí jeho knižní esej o **H.P. Lovecraftovi**. Houellebecq se s Lovecraftovými texty seznámil v době dospívání a s odstupem času přiznal, že se jednalo téměř o iniciační zkušenost. „Temný Mistr z Providence“ osamělému teenagerovi doslova učaroval: Lovecraftovy záhyby přeludné imaginace se dotkly temné struny Houellebecqovy latentní senzibility a vytvořily jistý základ, který měl na budoucího romanopisce nepochybný vliv. Na eseji o Lovecraftovi začíná Houellebecq pracovat někdy na konci osmdesátých let a svůj rukopis později nabídne Michelu Bulteauovi, který tehdy vedl alternativní edici *Les Infréquentables* (Nevhodní) při nakladatelství *Édition du Rocher*. Houellebecqův *H.P. Lovecraft* s podtitulem *Contre le monde, contre la vie* (**Proti světu, proti životu**) vyjde v roce 1991. Kniha tehdy nezaznamená žádný větší ohlas; zájem vzbudí až její reedice během devadesátých let, ale to už byl Houellebecq známým autorem. Je zde však jedna zvláštní okolnost. Při redigování rukopisu Bulteau trval na tom, aby Houellebecq některé pasáže zmírnil nebo odstranil. Houellebecq se podřídil a - *habent sua fata libelli* - rukopis původního textu byl zničen. Z hlediska geneze některých konceptů, které jsou považovány za kontroverzní dodnes, by jistě nebylo bez zajímavosti jejich srovnání. Přesto se však otevírají i další možnosti: lze si položit otázku, do jaké míry Houellebecqovo mladistvé setkání s Lovecraftem mělo vliv na systém myšlenkových vzorců v jeho pozdějším románovém díle.

Limity prostoru

Ať již vědomě či ne, Houellebecq už na konci osmdesátých let předznamenává opakující se myšlenkové strategie, které tvoří organický základ podstatné části jeho románových textů: „(...)jestli je nějaká, jediná myšlenka, jež se táhne všemi mými romány, někdy až k posedlosti, pak je to určitě myšlenka naprosté nevrtnosti veškerého úpadku, jakmile začne jeho proces.“^[i] V expozici Houellebecqovy románové prvotiny *Rozšíření bitevního pole* vidíme obraz sedmiletého chlapce, který si hraje s vojáčky (patrně i zde se může jednat o paralelu s Lovecraftovým syndromem odmítání dospělosti,^[ii] který se bude s určitými obměnami podílet na jeho konstrukcích paralelních světů); u Houellebecqa je ovšem „dětské bitevní pole“ ještě bezpečné, odehrává se virtuálně a za zástěnou komfortní zóny imaginační hry. Dospělost však nastavuje pravidla, která jsou neúprosná: „Území vyznačené pravidly vám začalo být těsné, už jste v něm nemohli déle žít, a proto jste museli vstoupit na bitevní pole.“^[iii] Představa proměn osobního i společenského prostoru se tak stává pro Houellebecqa téměř obsedantní metaforou, která se bude průběhu času konceptualizovat do podoby, kterou lze označit jako negativní civilizační syndrom: „Náš svět se uniformizuje, telekomunikační prostředky se zdokonalují,“ píše Houellebecq takřka vizionářsky už v první polovině devadesátých let, „vybavení bytů je stále bohatší. Mezilidské vztahy se pomalu stávají nemožnými, což zmenšuje počet anekdot, z nichž se skládá život. A za tím vším se zvolna objevuje tvář smrti v celé své kráse. Třetí tisíciletí bude fajn.“^[iv] A nikoliv překvapivě to Houellebecq anticipuje již v eseji o Lovecraftovi, kde svět nabývá podoby nekonečného a odcizeného labyrintu:

„Povrch zeměkoule je dnes zdánlivě pokrytý sítí s nepravidelně hustými oky plně vytvořenou člověkem. Touto sítí proudí míza společnosti. Přeprava osob, zboží, potravin; nesčetné transakce, obchodní příkazy, nákupní příkazy, protínající se informace, výměny jednoznačněji intelektuální či citové... Tento nepřetržitý tok lidstvo omamuje, zmítají jím mrtvolné záškuby jeho vlastní činnosti.“^[v]

Obrazy rozvrácené civilizace se však s plnou silou vynoří v románu **Mapa a území** z roku 2010, a to v daleko fantasknější a ve svých důsledcích až v lovecraftovsky děsivé podobě, která přináší pocit skrytého ohrožení. Houellebecq už hledí za horizont a tato představa je v mnohém ohledu nepříjemná, neboť možná nastavuje zrcadlo budoucí pravdě, která prozatím nechce být viděna.^[vi] Hlavní postava románu Jed Martin si ve výtvarném světě postupně získá jméno svým originálním projektem fotografování michelinských map. Záznam skutečnosti se tak stává virtuální projekcí a hrou (do jisté míry jde o návratný a šifrovaný motiv hrajícího si dítěte z Houellebecqova románového debutu), avšak tato hra – v posunutém smyslu – vede ke znejistění; Houellebecq zde mimo jiné odkazuje ke známé **Korzybského** tezi, že *mapa není území*, a je dlužno říci, že tento koncept je ve své podstatě již blízký lovecraftovským modelům šokové konfrontace náhlých vpádů jinakosti do zdánlivě poklidné reality moderního světa. S odstupem času – zhruba kolem roku 2030 – kdy se uzavírá Martinova umělecká i životní cesta, propadá zkáze také jeho dílo; houellebecqovská skeptická východiska, pramenící z mistrně zachycených pocitů ambivalence, zde dosahují vrcholu: „Dílo, jemuž se Jed Martin věnoval v posledních letech života, lze tedy nahlížet – taková je bezprostřední interpretace – jako nostalgickou meditaci nad koncem průmyslového

věku v Evropě a obecněji nad pomíjivou a přechodnou povahou každého lidského průmyslu.“[vii] Je to vědomí nutného zániku a zakoušení tísně nad vývojem Západu (znechucení Lovecraftovo, jež předcházelo v čase, mělo podobné příčiny, spíše však ještě intuitivně tušené). Pocit přicházející zkázy je všeobecný, ale zároveň nabývá – právě v tomto případě – i statutu jisté vnitřní katarze, jež je paradoxní, ale zároveň může být i mechanismem, který vyrovnává napětí, jež Houellebecq do té doby sdílí s Lovecraftem, proto lze *Mapu a území* považovat za jistý mezník, který je jen další variací tématu soumraku civilizace materiálního blahobytu a technokratické tuposti: „(...) obrázky lidských bytostí, které Jeda Martina během pozemského života doprovázely, se rozkládají vlivem povětrnostních podmínek a poté se rozpadají na cáry, jako by chtěly v posledním videu symbolicky vyjádřit všeobecný zánik lidského druhu. Propadají se, chvíli zdánlivě vzdorují, než je překrývající se vrstvy zeleně pohlty. Nastává klid, v němž jen vítr komíhá trávou. Triumf vegetace je naprostý.“[viii] Paralelní univerzum tak pomalu ale neodvolatelně vstupuje do racionality civilizačních systémů a následně je ničí: mapa dosud bezpečného území se neodvolatelně mění. Následuje nicota, která je neodvolatelná.

Ta chladná záře hvězd

Houellebecqova interpretace Lovecraftovy xenofobie v závěrečné části eseje vzbuzuje dodnes řadu otázek, které jsou zdrojem mediálních skandalizací a někdy i záměrného nepochopení.[ix] Je ovšem nutno vzít v úvahu některé okolnosti a kontext Lovecraftova osobního života. Během pobytu v New Yorku Lovecraft usiloval o společenský status nezávislého spisovatele. Ale v polovině dvacátých let se přechodně ocitá bez práce a jeho existenční zázemí je vážně ohroženo, v té době se rozpadá i jeho krátké manželství se Soniou Greeneovou. To vše pro Lovecrafta představuje osobní trauma, jehož důsledky vyústí do pocitů vyloučení, které je *de facto* formou bytí na okraji a sestupem na řebříčku tzv. společenské úspěšnosti. Avšak právě v tomto období začínají vznikat Lovecraftovy nejvýznamnější texty. Autor se bohužel uznání a slávy nedočká, umírá mimo jiné i na následky celkového vyčerpání zhruba o deset let později. New York jako civilizační metropole (v obrazném smyslu i reálně) ztrácí v Lovecraftových očích svůj lesk a jeho pohled je plný frustrace a zklamání z nepřátelského světa, na který upírá pohled zbavený všech iluzí.

Vraťme se však zpět v čase k Houellebecqově románové tvorbě. Dlouho očekávaný druhý román **Elementární částice** vychází na konci devadesátých let a z hlediska sledované linie představuje zlom, který, jak se následně ukáže, bude v kontextu Houellebecqovy topologie překvapivě koherentní. Sociálně, psychologicky a do jisté míry i historicky vymezené bezútesné bitevní pole lidské existence získává nový význam a my jsme náhle konfrontováni představou nekonečnosti, neboť dochází ke změně vnímání prostoru a času, jejichž předpokládané limity mizí. (Na tuto myšlenkovou linii organicky navazuje *Mapa a území*, a jak ukážeme dále, při míře jistého zobecnění, vyvrcholí v zatím posledním Houellebecqově románu **Anéantir**). Molekulární biolog Michel (sic!) sice dokončí svůj přelomový projekt s modifikovaným kódem lidské DNA, ale sám nenávratně zmizí:

„Vesmír je jen skryté uspořádání elementárních částic. Přechodná fáze cesty k

chaosu, který vše pohltí. Lidská rasa zmizí. Objeví se jiné rasy, a i ty zmizí. Nebesa budou ledová a prázdná, slabě osvětlená polomrtvými hvězdami. Které rovněž zaniknou. Všechno zanikne.“[x]

A to je již definitivní nicota, která současně otevírá nový horizont. Lovecraftovo beznadějně univerzum odtažitých hvězd a starých bohů, kteří jsou k lidskému osudu lhostejní nebo dokonce nepřátelští, se mění ve specifické mýtotvorné paradigma. Je to cesta, která je přirozeně obsažena v Lovecraftově ontologicky podmíněném odmítnutí světa; tuto premisu Houellebecq vyjádřil explicitně přímo v podtitulu svého eseje. Obraz vitality nové rasy je u Lovecrafta předzvěstí zániku civilizace. Je to spíše nevědomky pociťovaný a nepoznatelný chlad vesmíru a podvědomý odraz hrůz Dantova *Inferna*, kdy samotný Dábel nikoliv nepodobný Lovecraftově Yog-Sothotovi, dlí na dně mrazivé propasti. A zároveň – podobně jako u Houellebecqa – je to cesta k rozvratu organizovaných struktur světa, do nichž se neodvolatelně dere divoká iracionalita.

Kontrapunkt

Zmíněný Houellebecqův poslední román ve svém závěru naznačuje poměrně překvapivý myšlenkový obrat. Konflikt individuálního vědomí jako fenoménu, jenž má své příčiny v širších souvislostech kulturního pesimismu a který je tematizován téměř ve všech předchozích Houellebecqových textech, se zde zvláštním způsobem „rozpouští“ a přináší určitý typ katarze.[xi] Náhle objevujeme přesah, který transcenduje tragiku lidské existence do útěšného a nekonečného koloběhu sansáry, jejíž spirálovitý pohyb není ničím jiným než dalším z houellebecqovských paradoxů, ale zároveň je také osvobozujícím objevem radostné nicoty, která v konečných důsledcích umožňuje splynutí s vesmírným řádem a zdánlivým chladem vzdálených hvězd. Houellebecq tak nastoluje otázku oprávněnosti duchovní dimenze člověka: jako by v románu *Anéantir* (Zničit), který vyšel na počátku dvacátých let 21. století, došla svého naplnění **Evolova** teze o rozporu mezi „fyzickým a metafyzickým řádem věcí“.[xii] V tomto smyslu pak Houellebecqova skepse a sžíravost nabývá překvapivě novou tvář. A proto již tušíme, že za Houellebecqovou i Lovecraftovou syrovou ale zároveň temně krásnou fasádou slov (především v případě Lovecraftově) se skrývá zvláštní disponibilita vnímání, která je podmíněna tísní, nejistotou a destrukcí pravidel moderního světa.

Poznámky:

[i] Houellebecq, Michel – Lévy, Bernard-Henri: *Veřejní nepřátelé*. Praha: Vyšehrad, 2022, s. 109-110.

[ii] Srov. Lovecraftův psychologicky komplikovaný obraz dítěte, které nechce nikdy dospět a přijmout pravidla světa (*Dospělost je peklo*, cituje Houellebecq z jednoho z Lovecraftových soukromých dopisů.) Houellebecq 2024, op. cit., s. 23

[iii] Houellebecq, Michel: *Rozšíření bitevního pole*. 1. vyd., Praha: Mladá fronta, 2004, s. 13.

[iv] Tamtéž, s. 16.

[v] Houellebecq 2024, op. cit., s. 34.

[vi] Již na konci 80. let zformuloval americký antropolog **Joseph A. Tainter** tezi o kolapsu civilizací podle úrovně jejich sociopolitické složitosti, který chápe jako opakující se dějinný fenomén. Lze říci, že Houellebecqovy románové obrazy to paralelně zachycují v umělecké podobě. Srov. český překlad Tainter, Joseph A.: **Kolapsy složitých společností**. Praha: Dokořán, 2009. Srov. také již klasický Spenglerův **Zánik Západu**.

[vii] Houellebecq, Michel: *Mapa a území*. 2. vyd. Praha: Odeon, 2019, s. 275.

[viii] Tamtéž, s. 276.

[ix] V širší perspektivě o těchto tématech hovořil Houellebecq v rozsáhlém interview s Michelem Onfrayem z podzimu 2022. Srov. také Houellebecqův komentář knize *Veřejní nepřátelé* v souvislosti s Denisem Demonpionem na str. 211-212.

[x] Houellebecq 2024, op. cit. s. 24.

[xi] Tato sémantika je obsažena právě ve francouzském názvu románu: slovní základ slovesa *anéantir* je blízký slovu *néant* – nicota. Významový kontext originálu je proto poněkud širší než titul českého překladu.

[xii] Evola, Julius: **Vzpouřa proti modernímu světu**. Zvolen: Sol Noctis, 2020. s. 69.